

קפ"ר למחקר

עבודת דוקטור

ספין תקשורת בשיח הדיפלומטי: יחסי ישראל-ארצות הברית, 1988-1993

יצחק אורן

בהנחיית פרופ' איתן גלבוש ופרופ' שמואל סנדלר, המחלקה למדע המדינה, אוניברסיטת בראיילן, 2012.

המונח "ספין דיפלומטי" מציין שימוש מכוון באמצעי תקשורת המונים תוך סיבוב וסחרור (ספין) הבסיס העובדתי, במגמה להשפיע על הצד השני לאמץ עמדות מדיניות, לשנות עמדות קיימות או לחזק עמדות רופפות. הספין הדיפלומטי מכוון למהלכים מדיניים מרכזיים ובעלי חשיבות ראשונה במעלה ביחסים בין מדינות. הוא מכוון לפיכך בעיקר למקבלי החלטות המדיניות, תוך ידיעה, פזילה או ניסיון ישיר להשפיע על דעת הקהל, האמורה לתת לו גיבוי. בשל חשיבותו הוא מתאפיין בעוצמה ובפעולה לטווח המידי. לפיכך משך הפעלתו מצטמצם לתקופה קצרה של ימים עד שבועות ספורים. המסר הדיפלומטי מטבעו חמקמק ומניפולטיבי. הספין הדיפלומטי מחזק או מחליף ערוצי דיפלומטיה מסורתיים כדי לקדם או לשווק ביעילות רבה יותר מדיניות מסוימת. השימוש בו חורג מהקו הדוברותי השגרתי המוסכם בין הצדדים. התקופה הנחקרת (1988-1993) הייתה רבת תהפוכות ודרמטית ביחסי ישראל וארצות הברית ומשמשת כר פורה ויעיל למחקר, הודות למגוון האירועים והממשלים שנטלו חלק באירועים ובהחלטות אסטרטגיות כבדות משקל. בשנים אלו התפתחויות דרמטיות: קריסת ברית המועצות ודומיננטיות אמריקנית חדשה, מלחמת המפרץ הראשונה והתחושה של הזדמנות היסטורית לשלום במזרח התיכון. היו גם כמה פריצות דרך חסרות תקדים: ההכרה האמריקנית באש"ף, הבלגת ישראל במלחמת המפרץ, נכונות ישראל לגרסה מרוככת של ועידה

בין-לאומית שבה כרוך משא ומתן עקיף עם אש"ף. האירועים בשנים אלו מונים שלושה סוגים: (א) משברים בין ממשל בוש לממשלת שמיר בשאלת הערבויות ושאלת ההתנחלויות; (ב) אירועי מעבר ממתח ועימות להסכמה ושיתוף פעולה בין ממשל בוש לשמיר לקראת הליכתה של ישראל לוועידת מדריד, ובין ממשל קלינטון לממשלת רבין בעקבות גירוש ראשי החמאס ללבנון, וההבנות על החזרתם; (ג) קבלת הערבויות והחתימה על הסכם אוסלו בווינגטון. השאלה התאורטית אשר נבחנה בעבודה היא: כיצד ומדוע משמש הספין הדיפלומטי בדיאלוג הבין-לאומי אמצעי לצד השיח הדיפלומטי הקלאסי או כתחליף לו?

הספין הדיפלומטי מבוסס על מסגור אירועים וסיטואציות דיפלומטיות באור מסוים. זוהי למעשה פעולה פרשנית אשר נועדה להכניס את האירוע להקשר המתאים ליוזם הספין, ובכך לשרת את האינטרסים שלו בצורה המיטבית. בעוד המסר הדיפלומטי הקלאסי מבוסס על חמקמקות, המסר של הספין הדיפלומטי חד וברור. יתרונו הוא העברתו מסר חד משמעי לצד השני, וחולשתו – לעתים הוא בוטה מאוד, ואינו מאפשר את העמימות הקונסטרוקטיבית של הדיפלומטיה. בהצגת מודל הספין הדיפלומטי, השאלות האנליטיות שברקע הדיון הן: כיצד נבנית מסגרת משמשת לבניית ספין דיפלומטי? מה היא מכילה? מה מקדם את הצלחתה או את כישלונה? מה מתרחש במעבר בין מחולל הספין לבין אמצעי התקשורת? כיצד מתקיימת האינטראקציה בין המסגרות הסיפוריות השונות?

העבודה בחנה דיווח בארבעה עיתונים: מעריב והארץ הישראליים, ווינגטון פוסט וול סטריט ג'ורנל האמריקניים. הבחינה כללה דיווחים, מאמרי דעה, מאמרי מערכת וקריקטורות. העיתונים מכסים ספקטרום של דעות ושל מגמות פוליטיות, ולפיכך מתקזזת ההטיה האידיולוגית שלהם ומאפשרת לבחון את השימוש בספין הדיפלומטי והשפעתו. התובנות התאורטיות המשותפות לכל מקרי המבחן מצביעות על פסיפס של מרכיבי הספין היוצרים את התופעה.

אופי: הספין הדיפלומטי יכול להיות שלילי ולבנות מצג שבו הצד השני ננוף, מאיים או מועברים אליו מסרים אשר נועדו להחזיר אותו לדרך הישר. בד בבד הוא נועד להמשיך את הדיפלומטיה ולא להחליפה

דוברותי קוהרנטי ואחיד כתוצאה מיריבויות פנימיות. הספין הדיפלומטי אינו משמש תחליף לערוץ הדיפלומטי המסורתי. הוא עשוי להחליף את הערוץ המסורתי כערוץ תקשורת בלעדי ויחיד בזמן נתון, הוא עשוי לסייע תודעתית, לסייע לבניית ציפיות או ערעורן, אך אין בכוחו להוביל למימוש יעדים מדיניים. הספין מפנה את מקומו לאחר האימפקט לערוצי שיח דיפלומטי מסורתי, שבכוחם לממש מטרות מדיניות.

תוצאות השימוש בספין דיפלומטי באירועים שנבחנו במחקר זה מצביעות על מיקומו התאורטי של הספין הדיפלומטי בצומת שבין שתי דיסציפלינות מרכזיות. הוא ניצב כחוליה מקשרת בין תקשורת ההמונים והדיפלומטיה הציבורית. את כוחו הוא שואב משיטות יחסי ציבור בין-לאומיים ודוברות שהוא מפעיל לקידום יעדים של דיפלומטיה ציבורית, דהיינו שכנוע קהלי יעד במדינה אחרת ושינוי עמדות והתנהלות כתוצאה מכך.

בה בעת הספין הדיפלומטי משמש גם חוליה המקשרת בין הדיפלומטיה המסורתית לבין הדיפלומטיה הציבורית. במקרים שבהם מהפכת המידע מייתרת לעתים את הדיפלומטיה המסורתית גובר הצורך בדיפלומטיה ציבורית חדשה. כובד האחזקות של הובלת מדיניות בין-לאומית הופך את הספין הדיפלומטי לנחלתם של המנהיגים או של עוזריהם הקרובים ביותר, בשונה מספין תקשורת רגיל, הנתון בידיהם של מומחי הספין. ככזה הוא הופך לכלי ביטוי אותנטי של מקור המדיניות הנמצא בידי של המנהיג.

עבודת מחקר זו היא צעד ראשון לאפיון תופעת הספין הדיפלומטי. חלק מן המחקר מתמקד בקיום הספין ובאפיונו האנליטי לצד הנחת תשתית תאורטית רחבה לביסוס ענף חשוב זה של התקשורת הדיפלומטית. עבודת המחקר מתמקדת בתופעה שטרם זכתה להתייחסות הולמת בספרות המחקרית. נראה לכן כי הקהילה המדעית תצא נשכרת מבחינת התובנות התאורטיות של עבודת המחקר כחוליה מקשרת בין ידע קיים לאפשרויות מחקר עתידיות.

עבודות תזה לתואר שני

ניתוח שיח הזהות של עולי ברית המועצות לשעבר באתרי האינטרנט הישראליים בשפה הרוסית

דיאנה פייגין

בהנחיית פרופ' גדעון קוץ' וד"ר עוזי אלידע, המחלקה להיסטוריה, תרבות ותקשורת עברית ויהודית, אוניברסיטת פריס 8, 2012.

עבודת המחקר מתמקדת בבחינת סוגיית הזהות של עולי ברית המועצות לשעבר באתרי האינטרנט הישראליים בשפה הרוסית. בניסיון להבין איך מגדירים את עצמם דוברי הרוסית בישראל, נבחנו כתבות ותגובות

בהשתלחות הדדית. בניגוד לספין התקשורת, אשר על פי רוב הוא שלילי ונועד להשחיר את פני היריב במטרה לקדם את האינטרסים של מחולל הספין, אחד המופעים השכיחים של הספין הדיפלומטי הוא דווקא לחיוב ולא לשלילה.

יעד: מקרי המבחן שנדונו בעבודת המחקר מראים כי קהל היעד של הספין הדיפלומטי איננו עשוי מקשה אחת, ולעתים יכול לערב יחד ציבור מבית וקברניטי מדינה אחרת מחוץ. הספין עצמו יכול להיות מכוון בצורה גלויה לגורם א', אך היעד האמיתי החבוי שלו הוא גורם ב'. המשמעות האנליטית של ספין מסוג זה היא שהספין עצמו חורג מן המשמעות הצרה של ספין תקשורת, הופך רב קולי, משמש לאפקטים הרבה מעבר ליעד הרשמי, וחשוב מכך – יוצר תקשורת בין המנהיג לבין מדינה זרה ובמקביל בין אותו מנהיג לבין ציבור בוחריו.

מחולל: במרבית המקרים מומחי תקשורת, ה"ספין דוקטורס" (Spin Doctors), נפקדים מן הזירה, ומי שמנהל את הספין הוא המנהיג עצמו או יועציו הקרובים בהופעות פומביות בפני התקשורת או בתדריכים תקשורתיים.

תוכן: כוחו של הספין איננו רק פריז של מי שמחולל אותו ובמקום שהוא תופס בסדר היום התקשורתי, אלא תלוי במידה רבה גם בהדדיות של המשמעויות הסמליות שהוא יוצר בקרב שומעי הספין מבחינה תרבותית ונרטיבית. קשירת המסגרת התרבותית היא נדבך חשוב בהבנת הספין ובפענוח מבנהו. כל ספין, גם הספין התקשורתי וגם זה הדיפלומטי, הוא מסר קצר ותמציתי אשר על פי רוב אפשר לסכמו בשורת מחץ יחידה. עם זאת עליו לשקף משמעויות רחבות יותר בתרבות כדי שיהיה אפקטיבי. דוגמה בולטת לכך היא השימוש האמריקני בספין של איום ואזהרה בוועידת מדריד, אשר הוציאה בסופו של דבר את המזרח התיכון, ישראל והפלסטינים, ממתח לדיון על הסכם עתידי לשלום.

מבנה: הפנייה לרגש ועיצוב מסר אמוציונלי המדבר בצורה אקטיבית עם עברה של המדינה או עם עברו של העם היהודי, יוצרת גם היא הזדהות משמעוית ומגבירה את הסיכויים של הספין להצלחה. במקרים אחרים דווקא הפנייה לרגש כרטוריקה המועדפת היא היוצרת את האפקט המקווה, והספין עצמו מכריע בצומת הדרכים ביחסים שבין שתי המדינות. עקרונות הסנסציה והדרמטיזציה הם מרכזיים בהיגיון התקשורתי החדש הממזג חדשות עם בידור.

תיאום הדוברות: הספין הדיפלומטי הוא פרקטיקה הנהוגה במערכת היחסים הדיפלומטית בין שתי מדינות. על כן הוא מחייב מידה של תיאום או תשומת לב קפדנית לדוברות הצד השני. קיים מתאם קבוע בין אופי האירוע המחייב ספין תקשורת לבין רמת השיתוף בדוברות בין הצדדים. ב"אירועי מדיה", הנתפסים כאירועים בעלי חשיבות מיוחדת, לעתים היסטורית, שבהם מנוטרלת הביקורת השיפוטית, השיתוף הדוברותי מתואם עד לרמה של חלוקת מטלות בין הצדדים. כך לדוגמה היה בהסכמי אוסלו ובוועידת מדריד. אחידות הדוברות עשויה לשקף זהות מוחלטת בין ערוץ הספין הדיפלומטי לערוץ ההידברות המדינית, מצב זה ישרת היטב את מטרת הספין ואת המטרה המדינית כפי שהוגדרה לטווח הקצר.

אירועי משבר מתאפיינים במסרים סותרים בין דוברים של שתי מדינות. בין מדינות ידידותיות ייתכנו ניסיונות גישור שאותם מובילים דוברי המדינות על דעת המנהיגים. לעתים ניסיונות אלה מלווים בהוצאת גרסאות פיוס והשלמה שקודמים גם לאיחוי הקרעים הפוליטיים. הדוברות המתואמת נפגעת כאשר אחד הצדדים לא עומד בצורך להוציא מסר

תאולוגיה פוליטית שיש לה שורשים עמוקים בתרבות היהודית. המחקר מפענח במידת מה את סוד קסמו של בגין בקרב יהודים מסורתיים ועולי ארצות המזרח. לאו דווקא השימוש בפסוקים מהמקורות היהודיים משך את לב ציבור המסורתיים (בנאום משולב פסוק אחד בקושי), אלא אופן השימוש במושגים התאולוגיים: הנאמנות למערכת ההסתעפויות והשתרגויות ההקשרים של המושגים התורניים שבהם השתמש ושל הסמנטיקה שלהם, השיבוצים המדויקים של המושג בטקסט על פי תולדות המשמעויות הפנימיות שלו, והשימוש במושגים התאולוגיים כדובר טבעי שלהם ולא כדובר מצטט, המייבא אותם משדות ידע אחרים. המחקר דן לא רק בבגין אלא בשפות ובתודעות של הימין ושל השמאל הציוני. הוא חושף את משטרן הפנימי, את שיטות ייצור השיח שלהן ואת מאגרי הגלם המזינים אותן.

אבחנתו של בגין כי השפה שהוא משתמש בה היא שפה חיה בקרב ציבורים שלמים, וכי היא מערכת הסימנים הרלוונטית לתקשורת אפקטיבית עמם, אפשרה תקשורת משמעותית עם קהל רחב, דיאלוג תאורטי ממושך, שחלקו התנהל מתחת לרדאר התרבותי של השכבה ההגמונית בארץ אותן שנים. בגין ביטא את הלאומיות האקטואלית אותה עת באמצעות מושגי העבר הלא-רלוונטי בעיני השכבה ההגמונית, ואולם סימנים אלה היו עדיין בני תוקף בקרב ציבור רחב.

בגין זיהה את השבר בשפה העברית החדשה ודיבר בשפתם של אלה שעדיין לא דיילגו לחלוטין מעל התהום בין העברית הישנה לחדשה. לשונו הייתה לשון של המשכיות ושל חפיפה למשמעויות הקדומות. אחד החידושים בעבודה הוא המחשבה כי אפשר למצוא בנאום של בגין אנלוגיות רבות לפיוט היהודי, בעיקר לתתי הסוגה של קינה, שירים לאומיים ושירי גאולה. בגין עצמו תפקד בהיבטים מסוימים כדרשן. עבודת המחקר כוללת שני חלקים. בחלק הראשון מובא ניתוח נאום של בגין – נסיבותיו, רקעו, משמעויותיו, תכליותיו, המכניזמים הפנימיים שלו ועוד – באמצעות שלל תאוריות של ניתוח תרבות, בעיקר של הוגים צרפתיים כמישל פוקו, עמנואל לוינס, ז'אק דרידה, פייר בורדיה וז'אן בודריאר. בחלק השני מובאות עשרות דוגמאות מספרות תורנית, מספרות מוסר, מספרות הקבלה ומפיוטים, המדגימים את רצף ההקשרים של כל מושג תאולוגי המופיע בנאום השילומים. יותר משחלק זה בוחן מה בגין אמר, הוא מנסה להציע דרך התבוננות חדשה כיצד הבינו את דבריו נמעניו בעלי הבקאות במקורות היהודיים.

וירקדו הנערות לפנייהם? גברים זקנים באתרי ההיכרויות המקוונים

חן שור

בהנחיית ד"ר גלית נמרוד, המחלקה לתקשורת והמרכז הרב תחומי לחקר הזקנה באוניברסיטת בן גוריון בנגב, 2012.

בעולם שבו "זקנה" ו"גבריות" הם שני מושגים שכמעט סותרים זה את זה, גברים מבוגרים נאלצים להתמודד עם ירידה בתכונות הנחשבות

(טוקבקים) לכתבות אלה באתרי האינטרנט הישראליים הפופולריים ביותר.

אפשר להגדיר את הזהות הישראלית בקרב הקהילה הרוסית על ידי גורמים מספר. מחקר זה מתמקד בשלושה גורמים עיקריים: השירות הצבאי, המעורבות בפוליטיקה הישראלית ושימור המסורת והחגים היהודיים בקרב דוברי הרוסית בישראל.

בפרק הראשון של העבודה מוצגת ההתפתחות של רשת האינטרנט ולאחר מכן מפורטת התפתחותה בישראל. כן מוצגות הגישות הרווחות במחקר החברתי של רשת האינטרנט, ותפקידי העיתונות המקוונת של המהגרים תוך התייחסות לצורה החדשה של השיח הציבורי – התגובות. בחלק מרכזי בעבודה (הפרקים השני עד הרביעי) מנותחות התגובות לכתבות שנבחרו במדגם.

סיכום ממצאי המחקר מראה שרוב המגיבים (הטוקבקיטיים) מגדירים את עצמם כבעלי זהות משולבת, ישראלית ורוסית. הם מעורבים בפוליטיקה הישראלית, חושבים שצריך לשרת בצבא וגם שצריך לשמר את המסורת היהודית. דפוסי התנהגותה של הקהילה הרוסית בישראל דומים יותר ויותר לרוב הישראלים שגרים בארץ, ומדובר גם באימוץ של המסורת היהודית. תהליך זה בולט אצל הצעירים שכבר נולדו בישראל ושמשקלם בקבוצה זו הולך וגדל עם השנים. אפשר לחזק ממצא זה בעבודה כי מגיבים אלה גולשים גם באתרים הישראליים בשפה הרוסית, והדבר מחזק את הזהות הרוסית, אף שהם מגדירים את עצמם כבעלי זהות ישראלית.

נושא הזהות בקרב קהילת דוברי הרוסית לא נחקר דיו. המחקר הנוכחי אמור לסייע בהבנה הכללית של זהותה של קהילת דוברי הרוסית בישראל ולהסב את תשומת הלב הציבורית אל בעיית הזהות שקיימת בקהילה זו. נוסף על כך, המחקר מציע קווי מדיניות להתמודדות עם חסמי הכניסה לחברה הישראלית, כחלק מההתמודדות עם אתגר הזהות שמעסיק את החברה הישראלית מאז ומתמיד.

מנחם בגין בנאום נגד השילומים

דוד לביא

בהנחיית פרופ' גדעון קוץ, המחלקה להיסטוריה, תרבות ותקשורת עברית ויהודית, אוניברסיטת פאריס 8, צרפת, 2011.

עבודה זו מציגה ניתוח של נאום השילומים המפורסם של מנחם בגין, לימים ראש ממשלת ישראל וחתן פרס נובל לשלום, משנת 1952 בירושלים. נאום השילומים, כפי שהתפרסם בעיתון חירות, הוא מהנאומים הפוליטיים החשובים בתולדות ישראל.

נאומיו של מנחם בגין הילכו קסם על רבים. בעיני ישראלים לא מעטים נחשב בגין לא רק גדול מנהיגי ישראל, אלא גדול הנאומים שהיו בה. במחקר אני מנסה לפענח את סוד הרטוריקה של מנחם בגין באמצעות התבוננות מעמיקה בנאום המכונן נגד השילומים מגרמניה משנת 1952. הנאום משמש "שער" לבחינת הרטוריקה הזאת. פירוק שיטתי של שיח נאום השילומים מגלה מלאכת מחשבת של

שמעל 65 בגדר "מיעוט נחשק" (שיעור הנשים הפנויות בקבוצת הגיל גבוה פי שלושה משיעור הגברים הפנויים) הם יתאמצו פחות לשווק את עצמם. בפועל העלה המחקר כי דווקא ככל שמידת ה"גבריות" גבוהה יותר, משקיעים אותם גברים מאמץ רב יותר בפירוט מעלותיהם. זאת לאו דווקא כאסטרטגיה שיווקית אלא גם כמענה לצורך לאשש את גבריותם ולשמרה.

הממצאים מלמדים על ארבעה קשרים בולטים בין המשתנים שנבדקו. ראשית נמצא שככל שמידת ה"גבריות" עולה, כך עולות גם רמת ה"בררנות" ו"מאמץ השיווק העצמי". שנית, נמצא כי ככל שגיל בעל הכרטיס עולה, יורדת רמת ה"גבריות" ולצדה גם מידת "מאמץ השיווק העצמי". שלישית, נמצא קשר בין מידת ה"בררנות" לבין האסטרטגיה השיווקית שבה בחר כל נחקר להשתמש. ככל שהנחקר היה "בררן" יותר, האסטרטגיה שבה הוא בחר להשתמש נמצאה ממוקדת ומפורטת יותר. נוסף על כך נמצא קשר בין סוג האתר ובין משתני המחקר המרכזיים. רמות ה"גבריות" ו"מאמץ השיווק העצמי" היו גבוהות יותר באתר קופידון, ונמוכות יחסית באתר מוטק'ה (שהוא אתר ייעודי לגיל השלישי). בעלי הכרטיסים במוטק'ה היו גם מבוגרים באופן מובהק משאר הנבדקים, מה שמעיד על אסטרטגיית חיפוש שונה. הגברים המבוגרים יותר (הגבריים פחות) פעילים בשוק הפנויים-פנויות המבוגר, בעוד הצעירים יחסית והגבריים שבהם פועלים בשוק הפנויים-פנויות הכללי.

גבריות, כגון עוצמה גופנית, שליטה רגשית, תפקוד קוגניטיבי ויכולת כלכלית. ירידה זו מצטברת לכדי איום על אובדן הגבריות והמרתה בזקנה, המציבים את הגברים המבוגרים בעמדת נחיתות חברתית. מתברר כי אתרי היכרויות משמשים את הפנויים שבהם לא רק כאמצעי להיכרות ולהפגת הבדידות, אלא גם כפלטפורמה להצגת מעלותיהם ולהבלטתן, וככלי לאישוש ולחיזוק הגבריות.

במחקר חלוצי בתחומו נערך ניתוח תוכן כמותני מקיף של 300 כרטיסים אישיים של גברים ישראלים בגילאי 65 ומעלה, הרשומים באחד מתוך שלושה אתרי היכרויות ישראליים: *JDade*, קופידון ומוטק'ה. אותם גברים משתמשים באסטרטגיות שיווקיות, מנסחים טקסטים ומספקים (או בוחרים שלא לספק) מידע אישי וכללי על עצמם. באמצעות אלה אפשר לבחון את רמת ה"גבריות" של כל אחד מהם (כפי שהיא באה לידי ביטוי בנתונים כגון מראה, השכלה, הכנסה וכדומה), את מידת ה"בררנות" שלהם כלפי בת הזוג הפוטנציאלית וכן את רמת "מאמץ השיווק העצמי" שאותו היו מוכנים להשקיע בעת כתיבת הכרטיס האישי שלהם.

המחקר בדק את הקשר בין שלושה משתנים מרכזיים: "גבריות", "בררנות" ו"מאמץ השיווק העצמי" לבין משתני הרקע של הגברים כפי שדווחו בכרטיסים (לרבות סוג האתר), וכן את הקשר בינם לבין אסטרטגיית השיווק העצמי, כפי שזו באה לידי ביטוי בטקסט החופשי בכרטיסים. אפשר היה לצפות שבשל היותם של הגברים בקבוצת הגיל